

MISKOLCI EGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI
DOKTORI ISKOLA

dr. Kiss Lilla Nóra

Az Európai Unióból való kilépés jogi kérdései

PhD értekezés tézisei

Miskolc
2019

Tartalom

I. Az értekezés célja és tárgya	4
II. Az értekezés szerkezeti felépítése	5
III. A kutatás során használt források, alkalmazott módszerek	8
III.1. Felhasznált források köre	8
III.2. A kutatás során alkalmazott módszerek	9
IV. A kutatás eredményeinek összefoglalása	11
V. A szerző témához kapcsolódó publikációi	15

Az Európai Unióból való kilépés jogi kérdései című doktori értekezés¹ tézisei

I. Az értekezés célja és tárgya

Az értekezésem célja, hogy megvizsgáljam az Európai Unióból (a továbbiakban: EU, Unió) való tagállami kilépés uniós jogi vonatkozású kérdéseit. Az értekezés egyrészt vizsgálja az európai integrációs folyamat alakulását, másrészt az EUMSZ. 50. cikkének elemzésével a kilépés anyagi jogi és eljárási kérdéseit. Továbbá, a kilépési szerződés jogi természetét, a kilépést követő átmeneti időszak jogi természetét, valamint az ezekhez szervesen kapcsolódó egyes gyakorlati kérdéseket, például az uniós polgárság sorsának alakulását. Célom volt továbbá, hogy az egyes jogintézmények vonatkozásában *de lege ferenda* javaslatokat fogalmazzak meg, tekintettel a Brexit okozta rendkívüli helyzetre.

Ezek adják az értekezés tárgyát.

Az értekezés kizárólag az uniós jog területére fókuszál, nem célja a kilépéssel bekövetkező brit jogi változások vizsgálata, sem pedig az aktuálpolitikai folyamatok dokumentációja. A dolgozatom célja tehát a kilépési folyamat bemutatása a fentebb megnevezett főbb kérdések jogi szempontú elemzésével. A Brexitre a *kilépési eljárás apropójaként* tekintek, ennek megfelelően, a dolgozat tudatosan tart távolságot az aktuálpolitikai helyzettől, és csak az elemzéshez feltétlenül szükséges mértékig támaszkodik a folyamatosan változó eseményekre. Ennek oka egyrészt az, hogy a doktori értekezésemben nem a brit kilépés leíró elemzését tartottam célnak, másrészt az, hogy a Brexit önmagában egy folyamatosan „*mozgó célpont*”, melynek tudományos szempontú vizsgálata számos elméleti és gyakorlati nehézségbe ütközik.

Az értekezés tartalmi kereteihez kapcsolódóan fontosnak tartom azt is rögzíteni, hogy – habár az egyes kérdések bemutatásakor tudatosan tartok távolságot az aktuálpolitikától – bizonyos jogi kérdések elemzése megkívánja a vonatkozó politikai témakörök vizsgálatát is. Főleg, hogy jelenlegi állás szerint nem a jogi vagy a gazdasági kérdések állják útját a Brexitnek, hanem az ír-észak-ír határ problematikája, amely alapvetően politikai kérdés. Ahogy a UK kilépése nem képzelhető el az ír probléma rendezése nélkül, ugyanígy nehezen

¹ A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Concha Győző Doktori Program keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

lenne elképzelhető pl. Románia vagy Szlovákia kilépése úgy, hogy milliónyi magyar maradhatna uniós polgári jogállás nélkül, és hosszabb távon ezért elsődlegesen magyar érdek is, a nyugat-balkáni államok integrációja. Még akár az is lehet, hogy a boszniai és a koszovói konfliktusok is végső soron az Unióhoz való csatlakozással, és a fizikai határok végleges eltörlésével csillapodnak majd le. Ilyen esetekben – és az észak-ír helyzet is ilyen – a kilépés nemcsak egy adott tagállam izolált távozását jelenti, hanem egy olyan politikai *status quo* felrúgását is, aminek a fennállását éppen a kérdéses tagállam uniós tagsága garantálja (garantálta).

Fő célkitűzésem az általam különösen fontosnak vélt jogi aspektusok elemzése, és ezekhez kapcsolódó *de lege ferenda* javaslatok megfogalmazása volt. Így a dolgozatban hangsúlyt kapott a kilépési folyamatot megelőző társadalmi folyamatok vizsgálata, lényegében az integrációs paradigma és a kilépés kapcsolata, ezt követően a kilépési klauzula – tehát az EUSz. 50. cikk – elemzése, az uniós polgári jogálláshoz kapcsolódó álláspontom kifejtése.

II. Az értekezés szerkezeti felépítése

Az értekezés szerkezetileg három nagy egységre tagolódik, mely egységek a tagállami kilépés időbeliségéhez kapcsolódnak logikailag, ezzel mintegy időrendbe is helyezve a kilépési eljárás egyes gyakorlati és jogi kérdéseit. Az első szerkezeti egység a Brexit előtti időkre utalva „Az EU-ból való kilépés integrációelméleti és történeti alapjai, értékelése” fejezetcímet viseli. Ebben a részben az integrációs folyamatok fejlődésére és alakulására, az euroszkepticizmus térnyerésére, majd ezekből következően a Brexitre térek ki. Ezt követően megvizsgálom a brit kilépés hatását az integrációs tendenciákra.

Egy rövidebb fejezetet szenteltem az uniós (közösségi) kilépési klauzula bevezetése előtti, épp ezért csak a nemzetközi jog szabályai szerint lebonyolított – általam *kvázi-tagállami kilépésnek* nevezett – esetre, ténylegesen Grönland Európai Közösségekből (a továbbiakban: EK) történő kilépésére. Lényegében ez az esemény a közösségi jog területi hatályának csökkenéseként volt értékelhető, habár maga a közösségi jog nem szabályozta a kilépés kérdését. Grönland kilépésének bemutatása lényeges, mert egyfelől a tagállami kilépés *előzményeként* értékelhető, másrészt pedig lehetővé teszi a nemzetközi jog szerinti kilépési eljárás, valamint a közösségi/uniós jog szerinti eljárás *összehasonlítását*. Végül, az első rész záró fejezetében az integrációs projekt értékelését tűztem ki célul a Brexit fényében.

A második rész „*A tagállami kilépés szabályozása az uniós jogban és a gyakorlatban*” címet kapta. Ez a kilépés *anyagi* jogának és *eljárási* kérdéseinek az elemzését tartalmazza. Itt több aktualitást is beépíttek az értekezésbe, hiszen a teljesség igényével ezek említése nélkül nem vizsgálható maga a folyamat. Ez a rész két nagyobb fejezetre tagolódik. Az első a kilépéshez való jog vizsgálata – ez maga az EUSz. 50. cikk részletes és teljességre törekvő elemzése. Lényegesnek tartottam a kilépési klauzulához kapcsolódó joghézagok és pontatlanságok vizsgálatát. Ezek közé tartozik (tartozott) többek között a kilépési nyilatkozat visszavonhatósága² vagy visszavonhatatlan jellege, a kilépési szerződés *kötelező* vagy *opcionális* volta, az *ipso iure* tagállami jogviszony-megszűnés kérdése, a *szándék* és a *döntés* kifejezések egyidejű és zavaró használata, a szuverén tagállam alkotmányos követelményekkel összhangban való döntéshozatala. Ezeket illetően saját álláspontomat, valamint *de lege ferenda* javaslataimat is megfogalmaztam az értekezésben.

E részben kapott helyet a kilépési szerződés jogi természetének vizsgálata és a rendelkezésre álló kilépési szerződéstervezet felépítésének és tartalmi elemeinek rövid bemutatása. A jogi természet alatt a szerződés vegyes, nemzetközi és uniós jogi elemeket egyaránt hordozó jellegét értem. A kérdés releváns az EuB joghatósága szempontjából. E körben – elhatárolva a kilépési szerződéstől – említem meg a kilépést követő jövőbeli együttműködésre vonatkozó megállapodást is, mely már vélhetően egy tisztán nemzetközi jog keretei között megkötött szerződés lesz. Ezen együttműködési formára vonatkozó fejtegetések a harmadik részben kerülnek kifejtésre.

A harmadik rész „*A tagállami kilépést követően felmerülő egyes jogi kérdések*” címet kapta. Ebben, az átmeneti időszak egyes kérdéseinek vizsgálatát követően a gyakorlatban leginkább tetten érhető és általam legfontosabbnak tartott *problémát*, az uniós polgárság helyzetét és a jogintézmény tagállami kilépés esetén bekövetkező lehetséges változásait kíséreltem meg bemutatni.

A Brexit egyik *pozitív hozadéka*, hogy ráirányította az uniós jogalkotók és egyben a tagállamok figyelmét is a szabályozandó kérdésekre. Habár az uniós polgárság témaköre a Brexittől függetlenül is kiemelt jelentőségű, annak szabályozása – tekintettel a tagállamok szuverenitására és állampolgársági szabályaik meghatározásához fűződő jogaikra – kétségtelenül tagállami hatáskör. Ebben a rendkívül érzékeny kérdésben kíséreltem meg megfogalmazni a Brexit egyik üzenetét, az állampolgársági szabályok minimális

² Mely a kutatások kezdete óta tisztázott kérdés, a disszertációban vizsgált C-621/18. sz., *Wightman*-ügy ítélete szerint – előzetes feltételezésemmel egyezően – visszavonható.

összehangolásához fűződő közös, valamennyi tagállamot érintő érdeket és mindehhez kapcsolódóan *de lege ferenda* javaslataimat. Ahogy a brit példán is látszik – egy tagállami jogviszony és ahhoz kapcsolódó minden különleges előny kilépés általi megszűnése nem orvosolható az *in integrum restitutio* által.

A harmadik részre jellemző, hogy e körben volt a legnehezebb az aktualitásoktól elvonatkoztatni. A harmadik rész harmadik fejezete a kilépett tagállam és az Európai Unió közti új együttműködési forma potenciális eseteit mutatja be, a jelenleg más államokkal fennálló mechanizmusokon keresztül. Egészen pontosan azokat a modelleket mutatja be röviden a fejezet, melyek jelenleg meghatározzák a nem uniós, de EU-val gazdasági kapcsolatban álló államok együttműködését. Ezen fejezet inkább jellemezhető egy leíró jellegű összefoglalóként az egyes államokkal már jól működő lehetőségekről, mint tényleges javaslatként a brit-EU együttműködési formát illetően.

A Brexit lehetőséget jelent reformokra, az integráció újraértelmezésére, a keretek ismételt felállítására, egyfajta újratervezésre. A dolgozat céljai közt szerepel, hogy a hazai és nemzetközi szakirodalomban hiánypótló szerepet töltsön be, mely a tagállami kilépés mindeddig példanélküli helyzetének jogi aspektusait rendszerben vizsgálja és elméleti megalapozással mutatja be a kilépési eljárás időbelisége mentén.

Hipotézisem az, hogy a Brexit mint az EU-ból való kilépés konkrét példája alapvetően meg fogja határozni az EU-ból történő kilépés anyagi és eljárási kérdéseit attól függően, hogy milyen *precedens*t teremtenek a Brexit esetében érvényesített, és ezidáig csak keretjelleggel rögzített 50. cikkbeli szabályok gyakorlati alkalmazásai. A hipotézisem második felében azt kívánom igazolni, hogy a Brexit mint a tagállami kilépés aktuális formája miért nyújt szükségszerűen lehetőséget arra, hogy az EU tagállamai újraértelmezzék a korábbi és további együttműködésük kereteit és bizonyos jogintézményeiket. Erre jó példa lehet az értekezésben önálló fejezetet képviselő uniós polgárság tárgyköre.

Hipotézisem továbbá, hogy a Brexit nemcsak egy bonyolult eljárás kiszámíthatatlan következményekkel bíró eredője, hanem az EU jövőbeli tendenciáit is jelentősen befolyásoló tényező. A Brexit menedzselése kihatással bír az európai integráció jövőbeli tendenciáira, épp ezért elengedhetetlen legoptimálisabb kezelése.

III. A kutatás során használt források, alkalmazott módszerek

III.1. Felhasznált források köre

Az értekezés elkészítése során *primer* forrásként elsődlegesen a témakör szempontjából releváns uniós jogforrások (elsődleges és másodlagos jogi aktusok, valamint kötelező erővel nem rendelkező dokumentumok) szolgáltak. Az uniós jogforrások mellett nagy hangsúlyt fektettem az Európai Bíróság kapcsolódó ítélkezési gyakorlatának bemutatására is.

Az értekezés másik alappilléret a *szekunder* források alkotják. A munkám elkészítéséhez igyekeztem a kérdéskört tárgyaló, releváns magyar és idegen nyelvű jogirodalmat a lehető legszélesebb körben feldolgozni, mely a téma viszonylag új keletű voltára tekintettel nehézségeket okozott, hiszen viszonylag kevés forrás áll rendelkezésre, melynek majdnem teljessége angol nyelvű.

E körben fontosnak tartom hazai és külföldi kutatásaim és konzultációim is megemlíteni, melyek nélkül – pusztán a *primer* és *szekunder* forrásokra támaszkodva – nem készülhetett volna el a dolgozat. 2017 júliusában részt vettem a firenzei *European University Institute* szervezésében megvalósult nyári egyetemen, melynek témája „*The UK outwith the EU, the EU without the UK*” volt. A kurzus – különösen *Michael Dougan* és *Anthony Arnall* professzorok előadásai – hatalmas inspirációt, új szemléletet és remek kiindulási alapot jelentettek a kutatás kezdetén.

Ezt követően lehetőségem volt Luxembourgban kutatni az Európai Bíróság könyvtárában, ahol a releváns szakirodalomhoz – annak mondhatni teljességében – hozzáfértem. A szakirodalom-gyűjtés mellett Luxembourgban lehetőségem volt az EuB Brexit-kabinet vezetőjével, *Bradley Kierannal* konzultálni, valamint a brit³ főtanácsnok asszony, *Eleanor Sharpston* is hasznos tanácsokkal látott el beszélgetésünk során. A luxembourgi kutatásomat segítették magyar kollégák is konstruktív és gyakorlatias javaslataikkal, különösen *Dr. Asztalos Zsófia* (az Európai Bíróság Többnyelvűségi Főigazgatóságának jogász-nyelvész munkatársa) és *Lehóczki Balázs* (Európai Bíróság, Kommunikációs Igazgatóság, sajtóreferens).

³ Most már nemcsak brit, hanem luxembourgi állampolgár is *Sharpston* főtanácsnok asszony.

2017 decemberében Edinburghban kutathattam, ahol az Európai Bíróság egykori brit bírójá, *Sir David Edward* fogadott konzultációra, mely szemléletformáló beszélgetés hozzásegített a brit tagállami jogviszony kivételes jellemzőinek megértéséhez. Végül, de nem utolsó sorban, az Aberdeeni Egyetemen is folytathattam kutatást, s konzultálhattam többek között *Paul Beaumont* professzorral, a máltai származású kutatóval, *Justin Borg Barthet*-tel, valamint *Jonathan Fitchen* professzorral. Külön kiemelném a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának egykori oktatójával, *Dr. Bódig Mátyás* professzorral folytatott konzultációm, akivel az Aberdeeni Egyetemen beszélhettem az Egyesült Királyságban uniós polgárként szerzett tapasztalatairól és a Brexit jog- és államelméleti megközelítéseiről. Ez utóbbi kutatás során a Brexithöz kapcsolódó, időben azt követően felmerülő kérdéseket vizsgáltam, melyek a disszertáció harmadik részében kaptak helyet.

Továbbá, rendkívül hasznosnak éreztem a *Dr. Béres Béla* (tag, Jogi Szolgálat, Európai Bizottság) tanácsait és észrevételeit az értekezésem EUSz. 50. cikk értelmezésére vonatkozó kérdéseiről.

Valamennyi beszélgetés rendkívül inspiráló volt számomra, hiszen olyan oktatókkal és gyakorlati szakemberekkel konzultálhattam, akik benne élnek a folyamatban lévő Brexitben, s némiképp más, eltérő szemlélettel állnak a kilépés kérdéséhez. Egy-egy kérdéssel segítettek elakadásaim alkalmával, vagy új szempontok megvilágításával.

III.2. A kutatás során alkalmazott módszerek

A kutatás során alkalmazott módszerek közül elsőként a leghangsúlyosabbnak tartott *normatív és dogmatikai módszert* emelem ki. A disszertáció főképp a tagállami kilépés jogának elsődleges jogforrási kereteit elemzi, valamint a releváns másodlagos jogforrások vizsgálatát célozza, amely során különösen lényeges volt az ezekben megjelenő jogintézmények normatív elemzése. A vizsgálat során egyaránt igénybe vettem a normaszövegek nyelvtani, logikai, történeti és rendszertani értelmezésének módszereit is. A vonatkozó jogforrásokat ugyanakkor nem pusztán leíró jelleggel kívántam bemutatni, hanem az egyes jogintézmények kritikai, dogmatikai elemzését is célul tűztem ki.

Másodikként a *történeti módszer* alkalmazását említem, ami azonban nem merül ki annyiban, hogy a disszertáció elején felvázolom az európai integráció fejlődésének egyes állomásait. Az uniós jog sajátossága ugyanis, hogy folyamatos, töretlen fejlődést mutat, az

egyres jogintézmények bemutatása során ezért mindig különösen hangsúlyos, hogy azt történeti kontextusban is elhelyezzük. Ezért bár az értekezésben alapvetően a Lisszaboni Szerződés hatálybalépését követő jogi helyzetet vizsgálom, az egyes tárgykörök elemzése során különös figyelmet fordítottam a korábbi jogi szabályozás (hiányának) bemutatására.

Az értekezés megírása során gyakran alkalmaztam az *induktív módszert*, vagyis az esetjogi szemléletet is. Az uniós jog fejlődésében az Európai Bíróság igen komoly szerepet játszott, számos esetben a bírósági joggyakorlat fogalmazott meg az uniós jog szempontjából elvi jelentőségű tételeket. Ezért a disszertáció több ponton is hagyatkozik az ítéletekre, főtanácsnoki indítványokra.

Hangsúlyos szerepet játszik az értekezésben a *fogalomelemző és fogalomalkotó módszer* is. Kutatásom fontos céljaként tűztem ki a tárgykörrel kapcsolatos fogalmak tisztázását, mely – a téma újdonsága okán – meglátásom szerint szükséges.

Végezetül, megjelenik a disszertációban a *komparatív módszer* is. Ennek során nem az egyes tagállamok jogrendszereit vetettem össze, hanem az uniós és nemzetközi jogi szabályozás (kilépési klauzulák) közötti hasonlóságokat és különbségeket.

IV. A kutatás eredményeinek összefoglalása

A disszertációm céljául tűztem a tagállami kilépéshez általánosan – bármely tagállam esetleges kilépése esetén – kapcsolódó jogi kérdések vizsgálatát. Eredményeim a következőképpen összegezhetőek:

1. A tagállami kilépés teoretikus felvetése már önmagában az integráció kudarcaként értékelhető, még ha ténylegesen nem is kerül sor a kilépésre. A tagállami kilépés elvi lehetősége azért sem hagyható figyelmen kívül, mert az uniós és nemzetközi jogi viszonyokban az *in integrum restitutio* nem érvényesíthető.

2. A közösségi – majd uniós – jog hiányosságaként nevesíthetjük a kilépési klauzula hiányát, illetve annak késői beiktatását. Ennek kapcsán elemeztem Grönland *kvázi-kilépését* és összevettem az uniós jog és a nemzetközi jog alapján történő tagállami kilépési eljárást is. Számos hasonló vonás és elv jelenik meg a két szabályozási sémában, mely alapján azt a következtetést vontam le, hogy a tisztán nemzetközi jog szabályai szerinti kilépési eljárás eredménye nem feltétlen tért volna el az uniós jogi alapokon folytatandó eljárásétól.

3. A kilépési cikkely uniós jogi keretek közé helyezése a tagállami szuverenitást támogató döntés volt. Azonban, érintheti az EU pozícióit, melynek következménye, hogy az integrációs paradigma változik, már önmagában a klauzula aktiválásával.

4. Az kilépési döntésre vonatkozó nyilatkozat megküldése előtt az EU teljes mértékben elzárkózott a tárgyalásoktól a kilépését elhatározott, de még azt hivatalosan be nem jelentő tagállammal. Meglátásom szerint ez akár a lojális együttműködés elvét is sértheti, hiszen egy szerződéses kapcsolatban a feleknek kötelezettségük van a jóhiszemű és tisztességes tárgyalásokra. Elképzelhetőnek tartom, hogy a tárgyalások azonnali – 2016. június 23-i népszavazást követő – megkezdése akár más eredményre is vezethetett volna.

5. Az EUSz. 50. cikke újrafogalmazást igényel álláspontom szerint, tekintettel arra, hogy számos – fentebb kifejtett – kérdést nyitva hagy, melyek gyakorlati szempontból szükségesek. Az új 50. cikk megszövegezésére a második részben tettem javaslatot. Célom a jelenlegi szabályozás hézagainak, nyitott kérdéseinek rendezése volt.

5.1. Ezek szerint: szükséges a kilépésre vonatkozó *döntés* és a kilépési *szándék* elhatárolása.

5.2. A kilépési nyilatkozat visszavonható, meghatározott feltételekkel.

5.3. A kilépési eljárásnak időbeli kereteket határoztam meg a jogbizonytalanság és az elhúzódó eljárások kiküszöbölése végett.

5.4. Az EUSz. 50. cikknek tartalmaznia kellene a felek kötelezettségeit is.

5.5. A kilépési szerződés elemzése (nyelvtani, történeti, célelvű, stb.) során azt tapasztaltam, hogy más eredményre juthatunk a *grammatikai* és a *teleologikus* értelmezés eszközén keresztül. Ezt mindenképp orvosolni szükséges.

6. A kilépési szerződés ratifikálása szükséges eleme a kilépési eljárásnak. A ratifikálás kilépő állam általi elmaradása megalapozhatja a kilépési döntést közlő nyilatkozat visszavontnak tekintését.

7. A kilépési szerződés elsődlegesen uniós jogi jellegű dokumentum, mely nemzetközi jogi jegyeket is magán hordoz, ezért jómagam vegyes jellegű szerződésnek tekintem.

A szerződésben bármely tagállam kilépése esetén bizonyos kérdéseket rögzíteni szükséges:

- határkérdések (ha a vámuniót is elhagyja),
- pénzügyi kérdések,
- az uniós polgárság jövőjét érintő kérdések,
- a kilépést követő átmeneti időszak időtartama, keretei.

8. Az uniós polgárság jövőjét vizsgáló fejezetben egy tagállami szuverenitás körébe eső *de lege ferenda* javaslatot tettem. Azonban, nem közvetlenül az uniós polgárság szabályozására vonatkozóan, hanem a tagállami állampolgársági szabályok minimális összehangolásán keresztül. Ennek oka, hogy az uniós polgárság – mint szupranacionális jog – alapját egy nemzeti tényező adja. Így ezen szabályok összehangolása szükségszerűen elősegítené az uniós polgárság egységét.

8.1. Álláspontom szerint különösen a kettős állampolgárság elismerése lenne szükséges minden tagállamban.

8.2. Másrészt, valamelyik állampolgárság megszerzésére vonatkozó alapelv – a *ius sanguinis* vagy *ius soli* – egységes elfogadását, vagy akár mindkettő bevezetését tartom szükségesnek valamennyi tagállamban.

9. Az uniós polgárság kapcsán az intézmény differenciálását, *szintezését* tartom szükségesnek. A kilépésre nyitva álló időszak előtt, vagy a kilépés napján született brit állampolgárok uniós polgári jogállásának életük végéig tartó biztosítása indokolt meglátásom szerint, amely az egyén számára élethosszig biztosítaná a szerzett jogokat, míg az EU szempontjából csupán egy (emberi élethosszig tartó) *átmeneti* időszakot jelentene.

10. A britek, akik az EU27 területén a 2004/38/EK irányelv szerint már megszerezték a huzamos tartózkodási jogot, tarthassák meg e jogukat változatlan feltételek mellett. Ez már az uniós polgárság korlátozott (*csökkentett*) voltát, *szintezését* jelentené, bár legalább a legfontosabb részjogosítvány megmaradna – ha csak territoriálisan is. Ez a gyakorlatban a *Kurič doktrína* alapján amúgy is érvényesíthető is lenne – legalábbis az EJEB előtt.

11. Az előző pontban javasolt *csökkentett uniós polgári jogállás* kezelésére egy hatósági eljárás keretében javasolnám az *uniós polgári (huzamos tartózkodási) igazolvány* kibocsátását. Ez „*uniós útleveleként*” funkcionálna az EU27 területén élő britek, s az Egyesült Királyságban élő EU27 állampolgárok számára. Ezáltal az uniós polgároknak biztosított egyenlő bánásmód legalább a huzamos tartózkodás jogot illetően megmaradna a kilépést követően is, mikor *ex lege* elveszít(het)ik uniós polgári jogállásukat.

12. Szükségszerűen egy tagállam kilépése intézményi és szerződésmódosítással kapcsolatos kérdéseket is érint, ezeket érintőlegesen fejtettem ki.

13. Felvázoltam a jelenleg harmadik országok és az EU együttműködésére létrehozott formákat. Véleményem szerint a norvég és a svájci együttműködés modelljei mind remek példák arra, amikor az EU és harmadik országok kötnek olyan tartalmú együttműködési megállapodásokat, melyek uniós tagsághoz tapadnak alapvetően. Így a szabad mozgáshoz való jogok és ezek védelmét szolgáló intézkedések kiterjesztésére már van „jó gyakorlat”. Kérdés, hogy egy ex-tagállam esetén politikailag mennyire megengedett a nyertes-nyertes eredmény, nem jelent-e ez ösztönzést a bent maradó tagállamok viszonylatában – a kilépés elhatározására, vagy a gyorsuló integrációval szembeni esetleges ellenállásra.

14. A Brexit lehetőséget biztosít arra, hogy a jogalkotó és a jogtudomány képviselői konzultáljanak a jogi szabályozás jövőjét illetően, hogy az teljesíthesse hivatását, hiszen – ahogy a brit példán is látszik – egy tagállami jogviszony és ahhoz kapcsolódó minden extra előny kilépés általi megszűnése nem orvosolható az *in integrum restitutio* által.

A kilépés számos bel- és külpolitikai kérdést takar, melyek rendezésére szükséges lesz szerződéses kereteket biztosítani. A szerződésnek pedig célszerű mozgásteret hagynia, így számos kérdésben nyitottabb, keret jellegű, flexibilis szabályokra lehet szükség.

Az uniós jog tovább él a brit jogrendszerben, tekintettel az egyes statisztikákra és mutatókra, pl. az Európai Bírósághoz fordulás tendenciájára. Az 1973-as csatlakozásuktól 2018. december végéig 637 db⁴ brit bíróságok által kezdeményezett előzetes döntéshozatali eljárás iránti ügy volt az EuB előtt. Ez azt engedi feltételezni, hogy a brit igazságszolgáltatási rendszert már jelentős mértékben áthatotta az EuB joggyakorlata, mely hatás nem múlhat el nyomtalanul, egyik napról a másikra. A brit jogi gondolkodás, jogi nyelv és érvelési metódusok is kétségekívül hatást gyakoroltak az európai jogi gondolkodásra, mely maradandóbb hatás lehet a bent maradó *common law* országokra tekintettel.

Álláspontom szerint ez az immáron 46 éves szimbiózis mindkét jogrendszerre maradandó impulzusokat gyakorolt, melyből kölcsönösen profitálhattak és profitálhatnak a jövőben is. Nehézséget jelenthet majd a brit jogászoknak az átállás, a jogszabályok *deeuropánizálása*, feltéve, hogy erre sor kerül. Szerzőként úgy gondolom, hogy – mind az uniós piacra történő kijutás, mind a megszokás *kényelme* – a jól bevált és működőképes megoldások fenntartását indokolná a jövőben is.

⁴ Az EuB éves jelentése – 2018, p. 144., elérhető: https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2019-04/ra_2018_en.pdf (letöltve: 2019.01.18.)

V. A szerző témához kapcsolódó publikációi

Kiss Lilla Nóra: Unilateral Withdrawal of a Member State? Some Thoughts on the Legal Dimensions of Brexit, Pécs Journal of International and European Law, (ISSN: 2064-9401), 2018, 1: pp. 36-46., elérhető: http://ceere.eu/pjiel/wp-content/uploads/2018/08/38_pjielPJIEL1801.pdf

Kiss Lilla Nóra: The brief interpretation of Article 50 TEU, Microcad Multiscience konferenciakötet, University of Miskolc, 2018., 8 p. (ISBN:978-963-358-162-9), elérhető: http://www.uni-miskolc.hu/~microcad/publikaciok/2018/e/E_Kiss_Lilla_Nora.pdf

Kiss Lilla Nóra: Az európai büntetőügyi együttműködés és az Egyesült Királyság kapcsolata, Miskolci Jogi Szemle, (ISSN: 1788-0386), XIII/1., 2018, pp. 112-127., elérhető: http://www.mjsz.uni-miskolc.hu/201801/10_kisslillanora.pdf

Kiss Lilla Nóra: Withdrawal from the EU and the Constitutional Law Issues in the United Kingdom, Tavasz Szél = Spring Wind 2017 [tanulmánykötet] 1.. 586 p. (Keresztes Gábor szerk.), Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2017. pp. 220-226., elérhető: http://dosz.hu/dokumentumfile/TSZ_Kotet_I_2017.pdf

Kiss Lilla Nóra: General issues of Post-Brexit EU Law, European Studies: The Review of European Law Economics and Politics, (ISSN: 1805-8809) (eISSN: 2464-6695), 4/2017, 2017, pp. 220-227., elérhető: <http://caes.upol.cz/wp-content/uploads/2018/08/Kiss-ES-2017.pdf>

Kiss Lilla Nóra: Certain issues of the withdrawal of a member state: A public law aspect, Curentul Juridic, (ISSN: 1224-9173) (eISSN: 2247-8361), 70: (3), 2017, pp. 86-97., elérhető: http://revcurentjur.ro/old/arhiva/attachments_201703/recjurid173_6F.pdf

Kiss Lilla Nóra: Brexit: A jéghegy csúcsa? Régi-új társadalmi érdekellentétek, Alternatív Konfliktuskezelési és Vitarendezési Európai Szemle, (ISSN: 2560-1792) I. évfolyam 2017/2., 2017, pp. 70-93., elérhető: https://adreurope.uni-miskolc.hu/files/73/ADR-2017-2_Kiss_Lilla.pdf

Kiss Lilla Nóra: Exiting the EU: Pre- and Post-Lisbon, Curentul Juridic, Year XXI, No. 3, (74), 2018, pp. 13-26., elérhető: http://revcurentjur.ro/old/arhiva/attachments_201803/recjurid183_1F.pdf

Kiss Lilla Nóra: Európai közjog az integrációs paradigma változásának fényében, Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás, Vol. 2017/4., pp. 170-187., elérhető: https://folyoiratok.uni-nke.hu/document/nkeszolgaltato-uni-nke-hu/PPB_2017_4-CC2019-Kiss-Lilla-Nora.pdf

Kiss Lilla Nóra: Kilépés az Európai Unióból: Az Európai Unióról szóló szerződés 50. cikke; Pro Futuro – A jövő nemzedékek joga, 2018/3, pp. 97-117., elérhető: http://profuturo.lib.unideb.hu/file/4/5ce3c9b84aac9/szerzo/Pro_Futuro_2018_3_beliv-97-117.pdf

Kiss Lilla Nóra: Kilépés az Európai Közösségekből Lisszabon előtt: Grönland esete, Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXVI/1, 2018.

Kiss Lilla Nóra: Büntetőügyekben folytatott brit-európai együttműködés a Brexit tükrében, Doktoranduszok Fóruma konferenciakötet, Miskolci Egyetem, 2017.

Kiss Lilla Nóra: NÓRA: Új szabályozás vagy reformok? Az uniós polgárság egyes elméleti és gyakorlati kérdései a Brexit tükrében, Jog-Állam-Politika, 2019/2. szám, pp. 81-102.

Kiss Lilla Nóra: The Optician's Dilemma: Can all these lenses be polished into the same frame or do we need new frames, too? – Brexit: Time to reform EU citizenship?, Curentul Juridic, Year XXII, No. 2 (77), 2019, pp. 21-37.